

УДК 349.22:37.011.3-051

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Чередниченко К.Ю.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У роботі досліджено правове регулювання інституту робочого часу в національному законодавстві. Автор звернув увагу на характерні особливості робочого часу педагогічних працівників. Проаналізовано порядок нарахування надбавок за виконання окремих видів робіт. Було окреслено ряд проблемних аспектів, пов'язаних з нормативним врегулюванням деяких видів педагогічної діяльності. У статті запропоновані варіанти вирішення виявлених проблем шляхом внесення змін до нормативно-правових актів.

Ключові слова: робочий час, педагогічні працівники, надурочні роботи, ненормований робочий час, види педагогічної діяльності.

Постановка проблеми. Правове регулювання такого інституту як робочий час в Україні здійснюється такими нормативно-правовими актами національного законодавства, як Конституція, Кодекс законів про працю України, а також локальними актами на окремих підприємствах, установах та організаціях. Однак, коли справа доходить до спеціалізованого регулювання робочого часу такої категорії робітників, як педагогічні працівники, виникає ряд невирішених питань, які призводять до колізій у законодавстві. У статті піднімаються основні питання та пропонуються шляхи їх вирішення, спираючись на норми нашого законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо регулювання робочого часу досліджувалося різними вченими, кожний із яких аналізував конкретний елемент або складову даного інституту. Поняття та види робочого часу детально розглядалися Н.Б. Болотіною, І.П. Козинцевим, С.М. Прилипком, Л.А. Савенко, М.З. Царюком, О.М. Ярошенком. Особливості правового регулювання ненормованого робочого часу та проблемні аспекти його використання в Україні в своїх працях досліджували В.Д. Авескулов, В.М. Венедиктова, Ю.П. Орловський, О.І. Процевський, А.А. Юрченко та інші вчені. Т.В. Красюк у своєму дисертаційному дослідженні проаналізувала правове регулювання робочого часу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації. Та поза межами уваги вчених залишилося декілька аспектів правового регулювання робочого часу педагогічних працівників, закріплення у нормативно-правових актах видів педагогічної діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У роботах названих вчених дається аналіз поняття «робочого часу» та особливостей його у різних сферах людської діяльності. У даній статті більш детально проаналізовані питання, які раніше не були досліджені. До них можемо віднести: визначення тривалості робочого часу вчителів, недосконалість правового регулювання діяльності даної категорії працівників, окреслення тих видів роботи, які фактично виконуються, але ніяким чином не компенсуються.

Постановка завдання. У роботі звернена увага на види педагогічної діяльності та особливості їх закріплення та врегулювання загальними та локальними нормативно-правовими актами. Поручено питання щодо необхідності нормативного закріплення тих видів педагогічної діяльності, які входять до трудової функції вчителів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Робочий час є одним із провідних інститутів трудового права. Він потребує ефективного регулювання, від якого залежить як реалізація права працівників на відпочинок, так й економічних інтересів роботодавців, зацікавлених у високопродуктивній праці протягом робочого часу.

Раціональне поєднання робочого часу з часом відпочинку дасть змогу досягти багатьох цілей, серед яких відтворення фізичних та психологічних характеристик працівника, комплексне використання виробничих потужностей, отримання більшого прибутку та вдосконалення як іміджу компанії, так і її керівників, забезпечення розвитку та становлення працівника, як спеціаліста та особистості. При впровадженні нових ідей необхідно зважати на особливості правового регулювання робочого часу в Україні, не порушувати приписи закону, використовувати усі можливості для вдосконалення національного законодавства.

Правове регулювання робочого часу здійснюється як через міжнародні акти (наприклад, Конвенція МОП про обмеження тривалості робочого часу на промислових підприємствах до 8 годин на день та 48 годин на тиждень [1]), так і вітчизняні нормативно-правові акти (Кодекс законів про працю України (далі Кодекс) [2], Закон України «Про відпустки» [3], Закон України «Про загальну середню освіту» [4], Закон України «Про освіту» [5]) У цих актах конкретизується поняття робочого часу, акцентується увага на певних аспектах, чим удосконалюється національне законодавство про працю.

Конституція України в ст. 45 встановлює, що працівникові гарантується встановлена законом тривалість робочого часу. Однак, у чинному Кодексі не надається визначення терміну «робочий час», а тому постає необхідність звернутися до його доктринальних визначень та до проекту Трудового кодексу.

На думку О. І. Процевського, робочий час потрібно розглядати крізь встановлений законом або угодою сторін час, упродовж якого працівник згідно із правилами внутрішнього розпорядку повинен виконувати виробничу роботу або службові обов'язки [6, с. 50]. І.П. Козинцев та Л.А. Савенко вважають, що робочий час – це час, протягом якого у відповідності із законодавством і трудовою угодою працівник повинен виконувати свої трудові обов'язки на підприємстві, в установі, організації [7, с. 42].

Автори Проекту пропонують у ст. 129 закріпити таке визначення: робочий час – час, про-

тягом якого працівник відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку і умов трудового договору повинен виконувати трудові обов'язки [8]. Така дефініція є найбільш вдалою на думку багатьох вчених, адже містить лише найбільш важливу інформацію, яка й дає можливість зрозуміти сутність даної категорії.

Конституція безпосередньо не регулює робочий час, хоча й містить вказівку на необхідність належного врегулювання даної категорії у своїх положеннях. Так, у ст. 43 Основного Закону України встановлено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [9]. Законодавець зазначає, що будь-яка людина має право на належні, безпечні та здорові умови праці, до яких можна віднести й нормальну тривалість робочого часу.

Як відомо, у законодавстві виділяються повний робочий час та час зменшеної тривалості (скорочений та неповний). Встановлено, що нормальна тривалість робочого часу не може перевищувати 40 годин на тиждень (ст. 50) [2]. Імператив цієї норми стосується лише верхньої межі, що дає можливість роботодавцю встановити й меншу тривалість робочого часу для свого працівника, зазначивши таке положення в колективному або трудовому договорі.

У статті 51 Кодексу зазначено, що законодавством встановлюється скорочена тривалість робочого часу для окремих категорій працівників (вчителів, лікарів та інших). Аналіз нормативно-правових актів показав, що нормативними приписами регулюється лише частина робочого часу вчителів – педагогічне навантаження. Між тим, законодавчого закріплення потребують види педагогічної діяльності, які входять до робочого часу даної категорії працівників.

Слід зазначити, що дослідження стосується вчителів як педагогічних працівників, повний список яких міститься у Переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників, затвердженому Постановою КМУ від 14 червня 2000 р. № 963 [10]. У даному нормативно-правовому акті містяться посади від керівного складу (директорів, його заступників, завідувачів та начальників відділів) до вчителів.

Робочий час учителя загальноосвітнього навчального закладу визначається у статті 25 Закону України «Про загальну середню освіту», як педагогічне навантаження вчителя загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу та форми власності. Загалом це час, призначений для здійснення навчально-виховного процесу.

Педагогічне навантаження вчителя включає 18 навчальних годин протягом навчального тижня, які складають тарифну ставку, а також інші види педагогічної діяльності у співвідношенні до тарифної ставки [4]. Окрім педагогічного навантаження вчителя на тарифну ставку 18 навчальних годин на тиждень, до робочого часу включаються інші види педагогічної діяльності.

Вважається, що у ці 18 академічних годин включається лише так звані «горлові» години, тобто проведення уроків. Решта робочого часу вчителя поділяється між методичною роботою, підготовкою до занять та відкритих уроків, перевіркою зошитів та контрольних робіт, класним керівництвом, наглядом за учнями під час перерви (чергування), спілкуванням з батьками учнів

після уроків, участю у засіданнях педагогічних рад, директорських нарад та ін.

Цікаво, що в Законі передбачено, скільки годин складає педагогічне навантаження, але не зазначено, як обчислюються у годинах інші види педагогічної діяльності. В законодавстві також міститься інформація про особливості оплати деяких інших видів педагогічної діяльності. Тобто, ми бачимо лише те, як вони оплачуються у відсотковому співвідношенні до тарифної ставки, але це не дає можливості зробити висновок про те, скільки реально вчителі витрачають на це робочого часу. Міністерство соціальної політики України з цього питання займає цілком обґрунтовану позицію: робочий час вчителя має визначатися, виходячи з обсягу його навчальних, методичних і організаційних обов'язків, відображених в індивідуальному робочому плані [11]. Було б доцільним відтворити дане положення в Законі України «Про загальну середню освіту».

Як зазначено в пункті 21 Типових правил внутрішнього розпорядку для працівників навчально-виховних закладів України, для них встановлюється п'ятиденний робочий тиждень із двома вихідними. При цьому тривалість щоденної роботи визначається правилами внутрішнього розпорядку або графіками змінності, які в обов'язковому порядку затверджуються керівником закладу освіти та погоджуються з профспілковим комітетом [12]. З урахуванням специфіки навчального закладу може встановлюватися і шестиденний робочий тиждень. Однак, аналіз даного припису та положень інших нормативно-правових актів дає можливість поставити питання про те, чи дійсно таким чином регулюється тривалість робочого часу педагогічних працівників.

У дослідженні була звернена увага на ті види педагогічної діяльності, які вчителі виконують відповідно до приписів національного законодавства, та ті, які фактично виконуються, однак не оплачуються. Законодавством, крім «горлових годин», передбачається лише п'ять видів педагогічної діяльності, за які нараховується надбавка [4].

Деякі види роботи оплачуються додатково у вигляді надбавок до заробітної плати, зокрема, за класне керівництво надбавка становить 20–25%, за перевірку зошитів – 10–20% (завищай в залежності від спеціальності вчителя), за завідування майстернями – 15–20%, завідування навчальними кабінетами – 10–15% від тарифної ставки (але спеціалізованими кабінетами, за даними Держстату, обладнані лише трохи більше половини українських шкіл, тому за наявного фінансування цю надбавку має змогу отримувати досить обмежена кількість вчителів). Надбавки встановлюються адміністрацією навчального закладу, але усталеною практикою є встановлення розміру надбавок місцевим (районним чи міським) органом управління освітою, який визначає бюджет навчального закладу [13]. Також передбачена надбавка за завідування навчально-дослідними ділянками у вигляді 10–15% від тарифної ставки. Однак, у порівнянні із спеціалізованими кабінетами, які є лише у половині шкіл, таких ділянок у навчальних закладах знаходиться ще менше.

При дослідженні даної теми не раз поставало питання про те, які види педагогічної діяльності насправді виконують вчителі, чи отримують вони компенсацію на цю роботу, а також, як саме це зараховується у їхній робочий час. Уявляєть-

ся, що в законі не потрібно регламентувати усі види робіт, однак, необхідно зробити акцент на основних видах діяльності. Аналіз Правил внутрішнього трудового розпорядку для працівників Ольгопольської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів Єланецького району Миколаївської області дасть можливість на прикладі з'ясувати, які обов'язки передбачає даний акт для вчителів, як для працівників навчального закладу.

У п. 3.5.1 цих Правил зазначені обов'язки вчителя, які безпосередньо стосуються учнів. Зокрема, кожний вчитель перед початком роботи знайомиться з усіма розпорядженнями і оголошеннями, які вивішуються адміністрацією і громадськими організаціями в учительській; учитель несе відповідальність за збереження майна, чистоту і порядок у своєму класі (кабінеті) під час уроку; викликавши учня для опитування, вчитель зобов'язаний попросити пред'явити щоденник; оцінку, одержану учнем за відповідь, учитель вимовляє голосно і заносить її в класний журнал і щоденник учня (3–11 кл.) та інші [14].

Проаналізувавши всі обов'язки вчителів, можна зробити висновок, що основна увага акцентується на трудових обов'язках, пов'язаних з безпосереднім навчанням учнів на уроках.

Вчителі виконують великий обсяг роботи, серед якого є проведення уроків, що чітко зазначається у педагогічному навантаженні та оплачується відповідно до встановленої тарифної ставки. Виділяють деякі інші види педагогічної діяльності, такі як класне керівництво. Дана робота оплачується, але не встановлено, за яким принципом враховується до робочого часу.

Виділяють і такі види робіт, щодо яких відсутнє належне нормативно-правове регулювання. При цьому обов'язок виконувати певні види робіт на вчителя покладається, а до робочого часу така робота не зараховується. Особливо це стосується тих видів діяльності, які вчитель виконує вдома, у вільний від роботи час. Це стосується, наприклад, перевірки контрольних робіт, підготовки тестів та самостійних робіт та ін.

Актуальним видається і питання, що стосується підготовки учнів до конкурсів та олімпіад, до написання робіт Малої академії наук, до спортивних змагань, тощо. Адже, дана підготовка проходить за межами уроків, а іноді і після закінчення робочого дня. Вчителі залучаються і до того, аби доправити учнів до місця проведення заходу, беруть участь у перевірці конкурсних робіт та ін. Іноді така перевірка займає декілька годин, і тому вчителі закінчують виконання обов'язків далеко за межами нормальної тривалості робочого часу. Часто обласні олімпіади та конкурси проводяться у вихідні дні, і при цьому вчитель сумлінно виконує свої обов'язки. Тоді замість двох законних вихідних він отримує лише один. Така ситуація має вважатися виключенням і компенсуватися роботодавцем належним чином.

Можна навести приклад й такої форми педагогічної діяльності, як участь у вчительських конкурсах, вебінарах, написання статей у наукові журнали. Мало того, що статті оплачуються вчителями самостійно, на їх підготовку витрачається вільний від роботи час. Матеріально це

майже ніяк не заохочується, хоча й допомагає вчителю при проходженні атестації.

Постає питання про те, як з правової точки зору оцінювати їхню роботу. Вважати таку роботу надурочною не можна, адже, згідно із положеннями статті 62 КЗпП, власник може застосувати надурочні роботи лише у певних випадках, імперативно встановлених у статті. Робота вчителя не підпадає під ці умови, однак при цьому дану ситуацію називають саме надурочними роботами. До речі, якщо вважати цю роботу надурочною, то вона має і компенсуватися відповідно, а саме у подвійному розмірі (ст. 106 КЗпП України). При цьому компенсація надурочних робіт шляхом надання відгулу не допускається, але на практиці так і відбувається.

Уявляється, більш доцільним є вважати роботу вчителя ненормованою. В.Д. Авескулов справедливо зазначає, що обсяг роботи працівників інтелектуальних професій у більшості випадків неможливо «підрахувати»: скільки часу потрібно судді для написання обвинувального вироку, викладачеві – підготовки лекції для студентів, юристу – підготовки тексту договору тощо. Крім цього, такі роботи часто виконуються у неробочий час та/або удома, що унеможливує їх облік [15, с. 6–7].

На підтвердження цієї думки можна навести наступні аргументи: вчителі – працівники інтелектуального спрямування, що є причиною неможливості достеменного унормування їхньої роботи; підрахунок фактичних витрат часу на виконання різних видів педагогічної діяльності є неможливим; педагогічні працівники виконують трудові обов'язки у неробочий час, тобто після закінчення робочого дня та у вихідні дні (олімпіади, конкурси, у яких беруть участь учні).

Отже, оскільки робота вчителя повинна вважатися ненормованою, то необхідно встановити й належну компенсацію за виконану роботу. Варіантами можуть бути надання додаткової відпустки, виплата премій, а також використання інших заохочень керівником відповідного закладу.

Висновки з даного дослідження та перспективи. У роботі було сформульовано ряд загальних та спеціальних проблемних аспектів, які потребують негайного вирішення на законодавчому рівні:

1. Потрібно внести зміни до законодавства та врегулювати тривалість робочого часу педагогічних працівників. Адже, на практиці, отримуємо ситуацію, що у Кодексі міститься вказівка на скорочену тривалість робочого часу вчителів, однак точна цифра у нормативно-правових актах не встановлюється.

2. Законодавчо врегулювати види педагогічної діяльності та запровадити належну додаткову грошову компенсацію та виконання тієї роботи, яка не передбачена актами національного законодавства загальної дії та локальними актами, які приймаються на підприємствах, установах та організаціях.

3. Вирішити питання виконання роботи вчителями понад встановлену тривалість робочого дня та в залежності від обсягу виконаної роботи провести диференціацію в оплаті праці педагогічних працівників.

Список літератури:

1. Про обмеження тривалості робочого часу на промислових підприємства до 8 годин на день та до 48 годин на тиждень: Конвенція Міжнародної організації праці № 1 // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1919–1964. – Женева: Міжнародне бюро праці. Том 1. – 1999. – С. 19–25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/993_155
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375 / Офіційний сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
3. Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 № 504/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 2, ст. 4 (остання редакція від 11.06.2016).
4. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 № 651-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 28, ст. 230 (остання редакція від 28.09.2017).
5. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017, № 38–39, ст. 380.
6. Процевский А. И. Гуманизм норм советского трудового права / А. И. Процевский. – Х.: Вища школа, 1982. – 150 с.
7. Козинцев И. П., Савенко Л. А. Людина і праці / І. П. Козинцев, Л. А. Савенко. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 336 с.
8. Проект Трудового кодексу України (від 20.05.2015 р., реєстр. № 1658) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221
9. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141. (остання редакція від 30.09.2016).
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників» від 14 червня 2000 р. № 963 (остання редакція від 05.05.2016) 375 / Офіційний сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF>
11. Лист Міністерства соціальної політики України від 30.06.2011 № 212/13/116-11 «Щодо тривалості робочого часу педагогічних працівників». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN68325.html
12. Наказ Міністерства освіти України «Про Типові правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників навчально-виховних закладів системи Міністерства освіти України «№ 455 від 20.12.93 / Офіційний сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/z0121-94>
13. Когут Ирина. Навчальне навантаження вчителів в Україні та країнах Європи / Ирина Когут // CEDOS. – 2014.
14. Правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників Ольгопольської загальноосвітньої школи I–III ступенів Сланецького району Миколаївської області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://olgopil-zosh.mk.sch.in.ua/prozoristj_ta_informacijna_vidkritistj/pravila_vnutrishnjogo_trudovogo_rozporjadku_shkoli/
15. Авескулов В. Д. Правове регулювання ненормованого робочого часу / В. Д. Авескулов // Форум права. – 2016. – № 4. – С. 5–10.

Чередниченко Е.Ю.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАБОЧЕГО ВРЕМЕНИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ**Аннотация**

В работе исследовано правовое регулирование института рабочего времени в национальном законодательстве. Автор обратил внимание на характерные особенности рабочего времени педагогических работников. Проанализирован порядок начисления надбавок за выполнение отдельных видов работ. Были намечены проблемные аспекты, связанные с нормативным урегулированием некоторых видов педагогической деятельности. В статье предложены варианты решения обнаруженных проблем путем внесения изменений в нормативно-правовые акты.

Ключевые слова: рабочее время, педагогические работники, сверхурочные работы, ненормированное рабочее время, виды педагогической деятельности.

Cherednychenko K.Y.

Yaroslav Mudryi National Law University

LEGAL REGULATION OF WORKING TIME OF PEDAGOGICAL WORKERS IN UKRAINE: PROBLEM ASPECTS**Summary**

The legal regulation of the institute of working time in the national legislation is investigated in the study. The author pays attention to the characteristic features of the working time of pedagogical workers. The procedure for charging extra charges for the performance of certain types of work is analyzed. The problematic aspects related to the normative regulation of some types of pedagogical activity were outlined. The article proposes solutions to the problems found by amending the normative legal acts.

Keywords: working time, pedagogical workers, overtime work, irregular working time, types of pedagogical activities.